

U 18. st. približavaju se ukusi Istoka i Zapada. Turske puške zaplijenjene u ratovima prerađuju se a turski oružari također preuzimaju ukrasne motive baroka. Zato je teško, pogotovo na našem teritoriju, odrediti porijeklo nekih pištolja i pušaka. Na **pištolje** stavljaju se okovi s iskucanim, lijevanim, punciranim ornamentima ili se u drvene dijelove ukucava srebrna žica i listići (8158). Na glavici kundaka se često javlja maskaron (8960). Na tabanu jednog pištolja (8175) srećemo ime majstora Le Loraina iz francuskog grada Valence. On je u drugom i trećem deceniju 18. st. izrađivao konjaničke pištolje s dugim, zlatom tauširanim cijevima i lijepim srebrnim okovima. Zanimljiv je pištolj s tabanom mediteranskog tipa (8157) na čijoj se cijevi javljaju čudnovati ljudski likovi i ptice. On je vjerojatno španjolskog porijekla.

Najviše pažnje se posvećuje izvedbi lovačkog oružja. **Lovački mačevi i kratki noževi** obično imaju držak od kosti ili roga s bogato ornamentiranim okovima na kojima se utrkuje divljač sa psima gončima (7305). Dvije **lovačke puške** potječu iz Bratislave. Ime Wenzla Khellera nalazi se na tabanu puške (10110) koja je vjerojatno rađena pod dojmom turskih ratova. Na okovu kundaka je lik turskog dostojanstvenika a na braniku obarače lik strijelca. Cijev puške je damascirana sa zlatom tauširanim ukrasima. Ime Paula Psenera (132) nalazi se na tabanu puške čiji ugaoni okov kundaka prikazuje gončiča sa psom u baroknom okviru s maskaronom u gornjem uglu. Okov s lijeve strane kundaka prikazuje prizor iz lova. Rub »obrazu« rezbaren je u obliku zmije s umetnutim okom. Cijev puške je turskog porijekla, damascirana s tauširanim ukrasom. Ljepota lovačke puške (106) je nešto okrnjena jer nedostaje okov kundaka. Na tabanu se čita ime A. Steingastinera iz Praga dok je cijev, obzirom na žigove, španjolskog porijekla. Srebrni ukrasi kundaka, lijepo oblikovani rubovi branika obarače kao i precizno rađeni lovački prizor na tabanu, upućuju na vrsnog majstora odnosno veoma uglednog naručioca. Grb na vratu kundaka pripada obitelji Piccolomini koja je izumrla 1757. godine. To znači da je puška nastala 50-ih godina 18. stoljeća. Dvije puške (95, 97) veoma su slične po tipu kundaka i načinu ukrašavanja. Na tabanima su imena praškog majstora Posera i Talijana Sperandija Mutti-ja. Cijevi, kundaci i način ukrašavanja upućuju na tursko područje. Izlažemo ih na ovom mjestu radi mogućnosti komparacije s tabanima ranije spomenutih pušaka. **Rogovi za barut** (268, 273, 813) gravirani su linearnim i vegetabilnim ukrasima dok su okovi lovačke puške djelo pariškog majstora Gendrona iz 1722. g. Kratke puške s proširenim cijevima nazivaju se **tromblonima** (133, 3100, 7384, 12937). Cijevi su jetkane ili tauširane a kundaci bogato ukrašeni rezbarijama i ukuca-

nom žicom. Jedan od njih (3100) presvučen je u perforirani mjedeni okov. Izloženi **samostrijel** (12964) ukrašen je utisnutim i pozlaćenim cvjetovima dok se s lijeve strane javlja zagonetan monogram EH.

IV prostorija

Tursko oružje 18. st. nosi iste karakteristike kao i u ranijem stoljeću a to su bogatstvo ukrasa i dekorativnost. Čak se i duge puške presvlače metalnim okovom. To dokazuju izložene **karanfilke** (2543, 10.123, 11556), i **čibuklije** (91, 1060, 10109). Na cijevima i tabanima ovih pušaka susrećemo imena talijanskih oružara Sperandija Mutti-ja, Lazarina Cominazza i nekog Rossija, što dokazuje da su se dije-
lovi pušaka uvozili na naše područje, ovdje okivali i kundačili. Među puškama, koje su izložene u centralnoj vitrini, zanimljiva je puška (86) na čijim su dijelovima označena imena majstora. Na cijevi se čita Pedeneti, na tabanu S. Mutti a na okovu kundaka je zapis ćirilicom »Piso Jovan Radanov«. Sve puške imaju tauširane cijevi i ukrašene kundake i primjer su svojevrsnog orijentalnog baroka. Tri **roga za barut** (262, 266, 269) s ukrasom čudnovatih vijuga izlažemo uz tursko oružje, jer nije isključeno da su se takve posude upotrebljavale i na teritoriju pod turskom upravom. Dva djelomično sačuvana **mača** (12961, 12962) ukrašeni su jetkanim arapskim natpisom. Pripadaju polovici 18. st. **Sabije** (373, 10080) su bogato ukrašene tauširanom, pozlaćenom ornamentikom. Jedna od njih (373) pripadala je navodno Eugenu Savojskom (1663—1736). Srebrna **pala** (2835) datirana je godinom 1788/89, a sjekire (558, 559) i nadžak (543) ukrašene su ornamentikom rumi stila. **Puške-šišane** (51, 65, 68) imaju bogato intarzirane kundake. Na jednoj od njih (51) arapski natpis na cijevi navodi vlasnika Osman pašu Resulbegovića koji je bio trebinjski beg 1719. godine.

V prostorija

Tursko oružje 19. st. pretrpano je ukrasima koji postaju sami sebi svrha. Uz tehniku iskucavanja javlja se sve češće i tehnika filigrana. To dokazuju izloženi **jatagani** (2836, 3080), par **pištolja na kremen** (180, 181) i **šipka za nabijanje** (arbija, 12950). **Pišto! i ledenice** (2383, 8565, 8954, 11630) tako omiljene u Crnoj Gori prekrivene su lijevanim okovima na kojima su reljefno istaknute brojne vitice. **Kutije za metke** (fišeklije, 12954, 13020, 13021, 13028) nose u ukrasima elemente zakašnjelog baroka. Među izloženim **sabijama** jedna je za-

dobivena (13014) u rusko-turskom ratu prilikom zauzeća Erzeruma 1829. g. te je novi vlasnik dao zapisati uz datum ruski tekst: »Bez nuždi ne vinimaj so stidom ne kladivaj.« **Puške** su po tipu veoma različite. Uz čibukliju (13012) iz 1830. g. nalazimo elegantnu pušku s uskim kundakom (10085) i pušku indoperzijskog tipa (13013) iz 1873. g.

VI prostorija

Zapadnoevropsko oružje 19. st. zbog industrijske proizvodnje gubi draž individualnog stvaralaštva. Jedino se još na lovačkom i paradnom oružju opaža invencija pojedinih majstora oružara. U dekoraciji **hladnog oružja** odražavaju se historijski stilovi 19. st. kao na pr. neoklasicizam (10081), neobarok (2800), dok se u figuralnim prizorima inspiriraju antičkom mitologijom. To se vidi na dršku mača (13.018), kundaku samostrijela (12965) ili scenama iz antičke povijesti na štitu (13027). U obradi metalnih dijelova **lovačkih pušaka i pištolja** postizava se tehničko savršenstvo dok se u figuralnim prikazima ide od realizma (11676) do naturalizma (8198). Uz lovačku pušku bečkog oružara Mathiasa Nowotnyja (1992), francuskog majstora J. B. Misilleura iz gradića Vienne (10104) te lovačke puške na 6 cijevi Engleza M. Nocka (13004) izlažemo i puške domaćih oružara. To su u prvom redu puške Jakoba Šašela (11676, 11528, 10089) koji se u drugoj polovini 19. st. nastanio u Karlovcu. Uvezio je američke cijevi i magazine tipa Winchester, sastavljao ih, dodavao kundak i ukrašavao lovačkim prizorima. Od zagrebačkih majstora susrećemo imena majstora Gabriela (147) i Sahana (151) koji je u knjizi građana 1822. g. zapisan pod imenom Paulus Zahan star 33 godine.

Marija Šercer

UMJETNIČKI UKRAŠENO ORUŽJE

IZLOŽBA
LJETO 1970

POVIJESNI MUZEJ HRVATSKE
ZAGREB, MATOŠEVA 9

Ovom izložbom želimo prikazati umjetnički ukrašeno oružje iz zbirke Povijesnog muzeja Hrvatske. Odabrani predmeti su najvredniji dio zbirke oružja. Najstariji predmet je iz 14. a najmlađi iz druge polovine 19. st. Izloženo oružje pripadalo je plemstvu, aristokraciji i nosi obilježja tzv. luksuznog oružja. Dio izloženih predmeta je zapadnoevropskog a dio turskog porijekla. Neki predmeti su nastali na području Bosne, Sandžaka i Crne Gore.

Iako su oblici oružja i njihovi dijelovi određeni namjenom i praktičnim razlozima, ipak su vješti kovači i nadareni majstori našli na tom ograničenom prostoru mjesta da se umjetnički izraze. Kod hladnog oružja ukrašava se sječivo i balčak s njegovim dijelovima (držak, glavica drška, rukobran, krsnica, jezik od balčaka) dok se kod vatrenog oružja ukrašavaju cijev, kundak, usadnik, mehanizam za paljenje (taban), obarača i njen branik.

Majstori su se kod obrade ovih metalnih i drvenih dijelova služili raznim tehnikama. To su kovanje, lijevanje, rezbarenje, graviranje, tauširanje (inkrustacija), ocakljivanje, jetkanje, iskucavanje i utiskivanje ukrasa pomoću kalupa. Tehnikom damasciranja postiže se vanredna ljepota čelika a tehnikom filigrana prozračnost i lakoća. Drveni dijelovi ukrašuju se najčešće intarzijom.

Dijelove oružja ne izrađuje uvijek jedan te isti majstor. Kod hladnog oružja sječivo kuje jedan, dok balčak lijeva, cizelira, nasaduje drugi majstor. Na cijevima i tabanima pušaka i pištolja susreću se često različita imena a kundake rezbari i okiva treće lice.

Izloženi predmeti raspoređeni su po kronološkom redosljedu. Uz hladno oružje izlaže se također i vatreno i lovačko oružje.

Da bi se bolje uočili zanimljivi i slikoviti detalji pojedinih predmeta, izložba je popraćena fotopovećanjima. Na legendama kao i u ovom vodiču u zagradama se nalaze inventarni brojevi izloženih predmeta.

I prostorija

Najstariji predmet je mač **Nikole Banića** (2840), hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog bana (od 1345. do 1346. i od 1353. do 1356). Mač se odlikuje jednostavnošću oblika i otmjenim dostojanstvom koji se može pripisati obilježjima gotičkog stila. Sječivo mača je od damasciranog čelika s karakterističnim valovitim šarama. Držak je rađen od bjelokosti s ugraviranim likom anđela i motivom križa. Na jabuci drška je glava tura, heraldički znak obitelji Banić. Na krakovima krs-

nice je ukras spiralne biljne vitice a na jeziku balčaka je motiv ljljana. **Štit** (2822) kovan u obliku stiliziranog cvijeta, obrubljen motivom užeta pripada 16. st. **Plameni mač** (2808) pripisuje se majstoru Othmaru Wetteu, oko 1580. g. To je vanredan primjer umjetnički lijevanog drška, probijenog, prozračnog sa završecima krsnice i glavicom drška u obliku ploda češera. Dva lovačka **samostrijela** (538, 539) djeluju imponirano i masivno sa svojim vijcima. Kundak im je obložen bjelokosnim pločama i smeđim drvetom s uloženim ukrasima zvijezda i pločica sa valovitim rubom. Oni su primjer jednostavne ali efektne tehnike intarziranja. **Pištolj na kolo** (11.611) ima kundak i usadnik ukrašen bjelokosnim pločicama. Na cijevi je znak augsburškog kovača. Taban na kolo ima srčoliki rub. Prema zapisu na pločici s lijeve strane kundaka pištolj je pripadao grofu Nikoli Zrinjskom godine 1555. **Pištolj na kolo** (8550) s glavicom kundaka u obliku lopte, iako veoma oštećen, lijep je primjer tehnike intarziranja i kovačkog umijeća. Taban s kupolastim kolom ukazuje da pištolj potječe iz druge polovine 16. st. Zanimljiv tip **tabana na kolo** (6687) nosi na sebi još neidentificirani kovački znak. Od ukrasnih motiva na pločici tavice susrećemo motiv probijene osmice a na vratu oroza renesansni ukras roga obilja.

Predmeti 17. st. grupirani su u zasebnoj vitrini. Jedan od najljepših primjeraka zbirke oružja je **španjolski rapir** (7306) s probijenim sječivom i košaricom koja je uz pomoć tehnike izrezivanja postala slična čipki. Nešto jednostavniji je **rapir** (2844) Tomasa de Alle s mjedenom probijenom jabučicom drška i tavicom na kojima su prikazani konjanici. **Konjanički mač** (2805), iako rađen za vojničke potrebe, ne zaostaje u umjetničkoj izvedbi. Probijena zdjelica rukobrana i gornji dio sječiva djeluju unatoč strogosti skladno i prozračno. **Bodež** (2847) s francuskim natpisom koji u prijevodu glasi: »Ne vadi me bez uzroka, ne vraćaj me bez časti«, ukrašen je tehnikom jetkanja sitnim vitičastim ukrasom. Dva **pištolja na kolo** slični su po tipu tabana i oblicima kundaka. Jedan od njih (171) intarzirani je koštanim i sedefnim pločicama a drugi (166) ima srebrom okovanu glavicu na kojoj je sa svake strane iskucan maskaron. Uz koštane pločice umetnute u drvo s lijeve strane kundaka i uz tulipan od sedefa s peteljkom od ukucane žice spomenimo još jedan sitni, neupadljivi detalj, a to je malena glavica anđela prikovana na oprugu tabana. Dva **tabana na kolo** (6684, 6685) su osobito lijep majstorski rad, na kojima je vještina oblikovanja i mašta pretvorila oroze u fantastične životinje, dok na okovima kola prepoznajemo grifone prepletene viticama. **Posuda za barut** (12942) od prozirne zelenkaste rožine ima sipaljku rezbarenu u obliku životinjske glave. S prednje strane je pri-

čvršćeno ležište za navijanje ili odvijanje šarafa odnosno navijanje pušaka i pištolja na kolo **Puška na kolo** (12901) duga 213 cm nosi na cijevi ime majstora Franza Reimera iz Olomouca (Čehoslovačka). Najljepši dijelovi puške jesu galantni prizor graviran na tabanu i mjedeni okov s lijeve strane kundaka s prikazom dvoje zagrljenih u kočiji koju prate maleni putti.

II prostorija

Među puškama na kolo ističe se tzv. »činka« (Tschinke, 10083). Ime je dobila po gradu Teschenu (Poljska) gdje su vrsni majstori oružari izrađivali ovu veoma traženu vrstu puške. Već se na prvi pogled vidi da se na tabanu svi dijelovi, inače skriveni s nutarnje strane, pojavljuju s prednje strane pločice. Kundak je oblikovan poput jele-njeg kopita i zajedno s usadnikom bogato intarzirani. Puška ostavlja veoma kićen dojam a upotrebljavala se u lovu na ptice. Ostale tri **puške na kolo** (56, 57, 11517) također su se upotrebljavale u lovu što dokazuju i prizori rezbareni na kundaku ili gravirani na pločici tabana. Jedna od njih (11517) nosi na cijevi ime majstora i datum nastanka. Bio je to Melchior Felseisen, 1681. godine. Četiri **pištolja na kremen** djela sa talijanskih majstora. Na cijevima nalazimo imena Josepa Francija (8164), Geronima Aguišta (2351) kao i ime znamenitog oružara Lazarina Cominazza (2352) iz Brescie. Svi su rađeni elegantno s veoma tankim cijevima (kalibar 13 mm) dok jedan od njih ima kalibar 10 mm (178). Na tabanu tog pištolja nalazimo mnoštvo slikovitih detalja kao na pr. maskaron u lijevom uglu pločice i s vanjske strane poklopca tavice, vrat oroza u obliku gmaza a zavrtnaj u obliku rozete. Na vratu i s lijeve strane kundaka su mjedeni okovi sa ženskim poprsjem koji je uokviren viticama. Na okovu glavice kundaka je također glava maskarona. Pištolji obitelji Cominazzo često su se imitirali. Falsifikat nastao na našem terenu u 18. st. (11613) izlažemo kao primjer dekadanse i nezgrapnosti. Od puščanog pribora izloženi su **ključevi za navijanje pušaka i pištolja** (766, 1058, 9466) i tri **posude za barut** (1064, 1829, 9257). Jedna od njih (1829) nosi ime vlasnika Stanka po zanimanju »puksara« (puškara) s godinom 1601. **Posuda od roga s dva kraka** (9257) pripada 18. st. ali se zbog komparacije s ukrasom tabana na kolo s početka 17. st. (6686) izlaže na ovom mjestu. Zanimljiv je **taban na kolo** (6688) s pločicom na kojoj je graviran prizor opsade nekog turskog grada. Od tri **tabana na kremen** (6697, 6700, 6710) vrijedan pažnje je onaj (6710) prekriven reljefnim ukrasom trofejnih znakova i alegorijskih ženskih likova. **Samostrijel** (12.

963) je rezbaren u obliku gmaza čije vijugavo tijelo ukrašuju riblje ljuske i lisnate vitice dok se na proširenom dijelu susreću barokni motivi rozete, cvijeta i zavoja.

Upadljiva razlika između turskog i zapadnoevropskog oružja je nedostatak figurativnih prikaza na turskom oružju. Islamska vjera zabranjuje prikazivanje živih bića i zato dominira ornament. Od turskog oružja 17. st. izložena je **sablja** (345) ukrašena tauširanim i pozlaćenim arapskim natpisom te **pala** (2834) koju je Vuk Mrnjavčević zadobio na megdanu. Držak pale ima oblik stilizirane ptičje glave s 20 tirkiznih zrna i graviranom linearnom ornamentikom. Korice su drvene sa srebrnim omotačem na kojem je fino cizelirani ukras palmi, cvijeća, ptica i insekata. Na ustima korica je filigranski ukras s nizom tirkiznih zrna a na vršku, glava zmaja s dva rubinska oka. **Toke** (2866) su sastavljene od pačetvorinastih mjedenih pločica s iskucanom ornamentikom cvjetova i vitica. U sredini se ističe 10 puceta od kojih je najgornje ukrašeno koraljnim zrnom. **Tabani na kremen** (6681, 6682, 6689) su mediteranskog tipa s orozom na četvrtaste zupce. Dva tabana su bogato ukrašena pozlaćenim tauširanim ukrasom. **Posude za barut** (272, 270, 9258) ukrašene su emajlom uloženim u šupljine između mjedenih žica (émail cloisonné). **Puške kremenjače** (69, 70, 71, 79, 2290) su primjerci tzv. šišana koje su se izrađivale u Fojnici. Karakterističan je višekutan kundak i obarača u obliku loptice. Drveni dijelovi su ukrašeni ukucanim mjedenim čavličima i koštanim pločicama. **Teška puška kremenjača** (53) ima cijev ukrašenu ukucanom srebrnom žicom i mjedenim inkrustacijama. Ukras je sličan vezu turskih šatora 17. st. Ostali dijelovi puške su zapadnoevropskog porijekla. Na tabanu je oznaka Danzig. Očito je puška u vrijeme ratova za oslobođenje od Turaka promijenila vlasnika i u 18. st. dobila novi kundak.

III prostorija

U 18. stoljeću vojničko oružje postaje jednostavnije, rađeno prema šablona. Neki rodovi vojske kao na pr. husari imaju nešto kićenije oružje na kojem se javljaju barokni ukrasi. Takve su dvije **husarske sablje** (2851, 357) i **konjanički mač** (2842) s kraja 18. st. na čijem rukobranu susrećemo perforiranu rokokoo školjku. **Dječja sablja** (13016) je izraziti primjer baroknog ukusa. **Rapiri** 18. st. dobivaju lakoću i vitkost a cvjetni i lisnati ukras baroknih vitica pretvaraju ih više u ukras nego u opasno oružje.